

دانشگاه پیام نور
مرکز تهران جنوب

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته الهیات...

گرایش: فقه و حقوق

عنوان پایان نامه:

بررسی تغییرات قانونی، قانون مجازات اسلامی قدیم و جدید در بخش تعزیرات

استاد راهنما:

دکتر حیدر امیرپور

استاد مشاور:

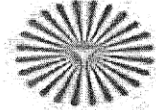
دکترپور بافرانی

نگارنده:

نسرين مرادی

زمستان ۱۳۹۵

ب

دانشگاه گیلان

معاونت پژوهش و فناوری

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

با استناد از خداوند سبحان و اعتقاد بر این که عالم محضر خداست او همواره ناظر بر اعمال انسان و به منظور پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظر به اهمیت جایگاه دانشگاه و دستگاه علمی فرهنگ و تمدن بشری، ما اعضا هیات علمی، کارکنان و دانشجویان دانشگاه پیام نور مشهد می‌شویم اصول زیر را در انجام فعالیت‌های پژوهشی در نظر قرار داده و از آن تعهد می‌کنیم:

- ۱- اصل حقیقت‌جویی: تلاش در راستای پی‌جویی حقیقت و وفاداری بر آن و دوری از حرکت پنهان‌سازی حقیقت.
- ۲- اصل رعایت حقوق: التزام بر رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پرسنل (انسان، حیوان و نبات و محیط زیست) و سایر صاحبان حق.
- ۳- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد بر رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه همکاران پژوهش.
- ۴- اصل منافع ملی: تعهد بر رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.
- ۵- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد بر اجتناب از حرکت جانبداری غیر علمی و حفاظت از اموال، تجهیزات و منابع در اختیار.
- ۶- اصل رازداری: تعهد بر صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان‌ها و کشورهای دیگر و نهاد‌های مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل احترام: تعهد بر رعایت حریم با حرمت با انجام تحقیقات و رعایت جانب‌تدو و خودداری از حرکت حرمت شکنی.
- ۸- اصل ترویج: تعهد بر رواج دانش و اشناء نتایج تحقیقات و انتقال آن به همکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۹- اصل برانست: التزام بر برانست‌جویی از رفتار غیر حرفه‌ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شائبه‌های غیر علمی می‌آلایند.

تأییدیه‌ی صحت و اصالت نتایج

باسمه تعالی

اینجانب به شماره دانشجویی دانشجوی رشته مقطع تحصیلی..... تأیید می‌نمایم که کلیه‌ی نتایج این پایان‌نامه/رساله حاصل کار اینجانب و بدون هرگونه دخل و تصرف است و موارد نسخه‌برداری‌شده از آثار دیگران را با ذکر کامل مشخصات منبع ذکر کرده‌ام. در صورت اثبات خلاف مندرجات فوق، به تشخیص دانشگاه مطابق با ضوابط و مقررات حاکم (قانون حمایت از حقوق مؤلفان و قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی، ضوابط و مقررات آموزشی، پژوهشی و انضباطی ...) با اینجانب رفتار خواهد شد و حق هرگونه اعتراض در خصوص احقاق حقوق مکتسب و تشخیص و تعیین تخلف و مجازات را از خویش سلب می‌نمایم. در ضمن، مسؤلیت هرگونه پاسخگویی به اشخاص اعم از حقیقی و حقوقی و مراجع ذی‌صلاح (اعم از اداری و قضایی) به عهده‌ی اینجانب خواهد بود و دانشگاه هیچ‌گونه مسؤلیتی در این خصوص نخواهد داشت.

نام و نام خانوادگی:

امضا و تاریخ:

مجوز بهره‌برداری از پایان‌نامه / رساله

بهره‌برداری از این پایان‌نامه / رساله در چهارچوب مقررات کتابخانه و با توجه به محدودیتی که توسط

استاد راهنما به شرح زیر تعیین می‌شود، بلامانع است:

- بهره‌برداری از این پایان‌نامه / رساله برای همگان بلامانع است.
- بهره‌برداری از این پایان‌نامه / رساله با اخذ مجوز از استاد راهنما، بلامانع است.
- بهره‌برداری از این پایان‌نامه / رساله تا تاریخ ممنوع است.

نام استاد یا اساتید راهنما:

تاریخ:

امضا:

جمهوری اسلامی ایران
وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

دانشگاه پیام نور استان تهران

تاریخ:
شماره:
پیوست:

صور تجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

آقای/خانم نسربین مرادی

دانشجوی رشته الهیات گرایش فقه و مبانی حقوق اسلامی

به شماره دانشجویی ۹۴۹۵۲۷۴۰۲ کد پروژه: ۳۵۷۰۸

تحت عنوان:

بررسی تغییرات قانونی مجازات جدید در بخش تعزیرات

جلسه دفاع پایان نامه کارشناسی ارشد نامبرده با حضور هیات داوران در مورخ ۱۳/۱۲/۲۲ ساعت ۹:۰۰ تا ۱۳:۰۰

در محل سالن دفاع مرکز تهران جنوب برگزار و پس از ارزیابی پایان نامه مذکور به شرح زیر ارزیابی گردید.

نمره دفاع بر مبنای ۱۸	نمره دستاورد پژوهشی*	نمره نهایی
۱۷/۷۵	-	۱۷/۷۵
هموزره و هدیه در بی شیح	-	صفحه و هشتم شرح
	درجه ارزشیابی	خوب

امضا	محل خدمت	مرتبه	نام و نام خانوادگی	هیات داوران
		دانشگاهی		
		استادیار	حیدر امیرپور	استاد راهنما
		استادیار	علیرضا پوربافرانی	استاد مشاور
		استادیار	محمدحسن شیبانی فر	استاد داور
				نماینده تحصیلات تکمیلی

نمره نامبرده بر اساس بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های مربوط به دستاوردهای پژوهشی مستخرج محاسبه و در تاریخ نهایی شده است.

نام و امضای کارشناس پژوهشی مرکز و واحد

* نمره دستاورد پژوهشی برابر دستورالعمل مربوط در مهلت مقرر پس از دفاع تعیین شده و توسط کارشناس پژوهشی محاسبه و نمره نهایی اعلام می‌گردد.

مرکز تهران جنوب

تهران، خیابان انقلاب، خیابان
استاد نجات الهی، نرسیده به
چهار راه سیند، دانشگاه پیام نور
مرکز تهران جنوب، پلاک ۲۳۳
تلفن: ۸۴۲۲۴
۸۸۸۰۱۰۹۰
فکس: ۸۸۸۰۳۶۸۵
کد پستی: ۱۵۸۴۶۶۸۶۱۱
نشانی الکترونیکی:
www.teh-jonuob.pnu.ac.ir
jonuob@tpnu.ac.ir

فرم تعهد اصالت رساله / پایان نامه

اینجانب نسرين مرادی دانش آموخته مقطع دکتری / کارشناسی ارشد ناپيوسته تخصصی

در رشته فقه و حقوق اسلامی

که در تاریخ از رساله / پایان نامه خود تحت عنوان

با کسب نمره دفاع نموده‌ام. بدینوسیله متعهد می‌شوم.

(۱) این رساله / پایان نامه حاصل تحقیق و پژوه انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوط ذکر و درج کرده‌ام.
(۲) این رساله / پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

(۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل قصد استفاده و هرگونه بهره‌برداری اعم از چاپ مقاله، کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه / رساله را داشته باشم، با ذکر نام استادان راهنما و مشاور و درج نام دانشگاه پیام نور اقدام خواهم کرد.

(۴) چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب حقوقی ناشی از آن را می‌پذیرم و همچنین دانشگاه پیام نور مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار کند و در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام هیچ گونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی نسرين مرادی

تاریخ و امضاء

سپاسگزاری

سپاس و ستایش خداوندی را سزااست که کسوت هستی را بر اندام موزون آفرینش بپوشانید و تجلیات قدرت لایتزالی را در مظاهر و آثار طبیعت نمایان گردانید. بار الها! من با یاد تو، به تو تقرّب می جویم و تو را به پیشگاه تو شفیع میآورم و از تو خواستارم، به کرمت، مرا به خودت نزدیک گردانی و یاد خود را به من الهام کنی و بر من رحمت آوری و به آنچه بهره و نصیب من ساخته ای، خشنودم قراردادی و در همه حال به فروتنی ام واداری.

(من لم یشکر المخلوق لم یشکر الخالق) «برخود لازم می دانم از کلیه کسانی که بنده را در تدوین و نگارش این پایان نامه یاری نمودند صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم. به خصوص از استاد فرزانه جناب آقای دکتر حیدر امیر پور (استاد راهنما) که در کلیه مراحل انجام این پژوهش با خوشروئی، یاری و راهنمایی ام نمودند و همچنین از استاد فرهیخته جناب آقای دکتر پور بافرانی (استاد مشاور) که وقت خود را بی شائبه در اختیار من گذاشته و با دقت نظر خاصی مشاوره لازم در این خصوص ارائه نمودند صمیمانه تشکر و قدردانی می نمایم. همچنین از کلیه معلمان و اساتید دوران تحصیلم از ابتدا تا کنون صمیمانه تشکر و قدردانی می نمایم.

تقدیم به:

ساحت مقدس حضرت ولی عصر «اروحنا له الفداء» که سایه محبت و لطفش همواره بر سر

ماست؛

به ارواح طیبه فقهای بزرگوار اسلام که با مجاهدت‌های خود از حدود و ثغور شریعت

محمدی و فقه جعفری پاسداری نموده‌اند، بویژه روح بلند حضرت امام خمینی (قدس سره)؛

مقام معظم رهبری حضرت آیت الله خامنه‌ای، بزرگ پرچم دار اسلام و ولی امر مسلمین

جهان؛

ارواح مطهر شهدای گرانقدر از صدر اسلام تا کنون که با نثار خون خود این شجره طیبه را

بارور نموده‌اند.

به تمامی اساتید و دانش پژوهانی که چراغ راه آینده تحقیق و پژوهشند.

و تقدیم به پدر و مادر و همسر و فرزندان عزیزم.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
۲	مقدمه
۳	فصل اول: کلیات
۳	۱-۱- بیان مسأله
۳	۲-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق
۴	۳-۱- اهداف تحقیق
۴	۴-۱- فرضیه تحقیق
۴	۵-۱- روش تحقیق
۴	۶-۱- سوابق تحقیق
۵	فصل دوم: مفهوم شناسی
۵	بخش اول: مجازات و اقسام آن
۵	۱-۱-۲- تعریف لغوی و اصطلاحی مجازات
۷	۲-۱-۲- نظام دوگانه مجازات اسلامی
۸	۳-۱-۲- اهداف مجازات
۸	۱-۳-۱-۲- بازدارندگی (ترساندن)
۸	۲-۳-۱-۲- اصلاح و درمان
۹	۳-۳-۱-۲- سزا دادن (مکافات)
۱۰	۴-۱-۲- طبقه بندی مجازات در قانون مجازات اسلامی
۱۰	۱-۴-۱-۲- حد
۱۱	۲-۴-۱-۲- قصاص

۱۱ ۴-۱-۳- دیه
۱۲ ۴-۱-۴- تعزیر
۱۲ ۲-۱-۵- طبقه بندی مجازاتها بر حسب نسبت آنها با یکدیگر
۱۲ ۳-۱-۵- مجازاتهای اصلی
۱۳ ۲-۱-۵- مجازاتهای تکمیلی
۱۴ ۲-۱-۵-۳- مجازاتهای تبعی
۱۵ بخش دوم: بررسی مفهوم تعزیر
۱۵ ۲-۲-۱- تعزیر در لغت
۱۶ ۲-۲-۲- معنای اصطلاحی تعزیر
۱۸ ۲-۲-۳- تفاوت تعزیر با اصطلاحات مشابه
۱۸ ۲-۲-۳-۱- تفاوت تعزیر با حد
۲۳ ۲-۲-۳-۲- تفاوت تعزیر با امر به معروف و نهی از منکر
۲۷ ۲-۲-۳-۲- تفاوت تعزیر با تأدیب
۳۰ فصل سوم: مبانی فقهی و حقوقی تعزیرات
۳۰ بخش اول: مبانی فقهی تعزیرات
۳۰ ۳-۱-۱- تعزیر در قرآن
۳۱ ۳-۱-۲- تعزیر در روایات
۳۱ ۳-۱-۲-۱- تعزیر به صورت مطلق
۳۲ ۳-۱-۲-۲- تأدیب به جای تعزیر
۳۲ ۳-۱-۲-۳- تعزیر به معنای شلاقهای معین
۳۳ ۳-۱-۲-۴- اطلاق تعزیر به ضرب کمتر از حد
۳۳ ۳-۱-۲-۵- تعزیر به معنای ضرب شدید
۳۳ ۳-۱-۲-۶- اطلاق تعزیر به جمع بین ضرب و غیرضرب
۳۴ ۳-۱-۲-۷- تعزیر به معنای مجازات معین
۳۴ ۳-۱-۳- قواعد کلی تعزیر در فقه
۳۵ ۳-۱-۳-۱- تعزیر و عمل حرام
۳۷ ۳-۱-۳-۲- کمتر بودن میزان تعزیر از حد

۳-۳-۱-۳- تعزیر و تشخیص حاکم	۳۹
۳-۳-۱-۴- تعزیر در کلام فقها	۶۹
۳-۱-۴- انواع تعزیر (تعزیر مقذور و غیر مقذور)	۷۲
بخش دوم: تبیین جایگاه مجازات تعزیری در قانون مجازات اسلامی	۷۶
۳-۲-۱- ماهیت تعزیر در قانون	۷۶
۳-۲-۲- ملاک تقدم مجازات در حقوق کیفری ایران در بخش تعزیرات	۷۸
۳-۲-۳- طبقه بندی تعزیرات	۸۱
فصل چهارم: تغییرات قانون در بخش تعزیرات در قانون مجازات اسلامی جدید و مبنای آن ...	۸۵
بخش اول: بررسی تغییرات تعزیرات در کتاب کلیات قانون مجازات اسلامی	۸۵
بخش دوم: چند نکته تکمیلی در رابطه با نظرات فقهی قانون تعزیرات	۱۱۹
نتیجه	۱۲۵
پیشنهادها	۱۲۶
فهرست منابع و مآخذ	۱۲۷

چکیده

قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ با حصر صلاحیت جعل تعزیر به قوه قانون گذاری و ادغام مجازات‌های بازدارنده در تعزیرات گام مؤثری در راستای تحول نظام کیفری کشور در عرصه جرائم مستوجب تعزیر، که بخش عمده فهرست جرائم را تشکیل می‌دهد، برداشته است. با این وجود تفکیک تعزیرات به تعزیرات منصوص و غیرمنصوص شرعی و ترتب آثار حقوقی متعدد برای تقسیم بندی، بدون آنکه ضابطه مشخصی در تشخیص آن بیان شود اشکالاتی را به همراه خواهد داشت؛ چرا که قانون گذار در صدد برخورد حدگونه با تعزیرات منصوص داشته، به نحوی که میزان آنها سقوط، تغییر و تبدیل نکند. با توجه به اینکه در قانون جدید دادگاه در صدور حکم تعزیری با رعایت مقررات قانونی موارد زیر را مورد توجه قرار خواهد داد. ۱- انگیزه مرتکب در وضعیت ذهنی و روانی وی حین ارتکاب جرم. ۲- شیوه ارتکاب جرم، گستره نقض وظیفه و نتایج زیان‌بار آن ۳- اقدامات مرتکب پس از ارتکاب جرم. ۴- سوابق و وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی مرتکب و تأثیر تعزیر بر وی. در نتیجه گاهی باعث تخفیف، تعلیق، سقوط، مجازات به جایگزین حبس و ... خواهد شد که به نفع متهم خواهد بود و باعث می‌شود مجرم زودتر به زندگی عادی خود برگردد. در مجازات‌های جایگزین حبس ایذاء بدنی و حبس جای خود را به حوزه مراقبت، خدمات عمومی رایگان، جزای نقدی، جزای نقدی روزانه و محرومیت از حقوق اجتماعی داده که با ملاحظه نوع جرم و کیفیت ارتکاب آن، آثار ناشی از جرم، سن، مهارت، وضعیت، شخصیت و سابقه جرم، وضعیت بزه دیده و سایر اوضاع و احوال در صورت گذشت شاکی و وجود جهات تخفیف تعیین و اجرا می‌شود. دادگاه در ضمن حکم به سنخیت تناسب مجازات مورد حکم با شرایط و کیفیات مقرر در این ماده تصریح خواهد کرد. دادگاه نمی‌تواند به بیش از دو مورد از مجازات‌های جایگزین حکم دهد.

واژگان کلیدی: قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، تعزیر، مجازات.

مقدمه

از آنجا که سیاست کیفری اسلام، مدعی همیشگی بودن توانایی خود برای اداره امور جامعه است و از سوی دیگر، با توجه به تحول و دگرگونی که همواره توأم با جوامع بشری است و برای امور متغیر و متحول نمی‌توان واکنش‌های ثابت در نظر گرفت، برای پاسخگویی مناسب به این امور ثابت و غیرثابت سیاست کیفری اسلام به دو بخش تقسیم می‌شود: بخش ثابت که مشتمل بر حدود، قصاص و دیات است و بخش تعزیرات و بخش غیرثابت این نظام کیفری است. قانون مجازات اسلامی که بر گرفته از سیاست کیفری اسلام است بر مبنای پیروی از این سیاست، قانون گذار، در ماده ۱۴ مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مقرر نموده است: «مجازات مقرر در این قانون ۴ قسم است: الف) حد ب) قصاص پ) دیه ت) تعزیر».

و در ماده ۱۸ اقدام به تعریف تعزیر نموده است: «تعزیر مجازاتی است که مشمول عنوان حد، قصاص یا دیه نیست و به موجب قانون در موارد ارتکاب محرمات شرعی یا نقض مقررات حکومتی تعیین و اعمال می‌گردد». بنا بر مطالب فوق و همچنین از آنجایی که مجازات تعزیری بخش اعظم و قابل توجهی از مجازات مندرج در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ را تشکیل می‌دهند می‌توان گفت: مجازات تعزیری در این تقسیم بندی برای تعیین مجازات متناسب در راستای تمشیت امور و رفتارهای شهروندان جایگاه و نقش مهمی دارد. در این نوشتار بر آنیم و به بررسی تعزیر و تغییرات آن در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ بپردازیم.

فصل اول: کلیات

۱-۱- بیان مسأله

با توجه به تغییر قانون مجازات اسلامی، تحولات اساسی و بنیادین در مجازات‌های تعزیری و ایجاد نهادهای جدید در تعزیرات محقق شد. در پی شناخت این تغییرات خواهان بررسی تأثیر این تغییرات در نظام حقوقی جزا و جرم شناسی می‌باشد.

۱-۲- اهمیت و ضرورت تحقیق

از جمله مهم‌ترین این تغییرات تقسیم‌بندی مجازات‌های تعزیری در ماده ۱۹ قانون مجازات اسلامی مصوب سال ۹۲ می‌باشد که مجازات‌های تعزیری در آن به هشت درجه تقسیم شده است. همچنین ظهور نهادهای جدید مجازات‌ها در قانون جدید باعث تغییرات مثبتی در حقوق جزا شده است. از میان قواعد و احکام جدید مجازات‌های تکمیلی و تبعی و نحوه جدید تعیین و اعمال مجازات که بررسی آنها جهات رو به رشد و کمال قانون جدید را روشن خواهد کرد.

قابل ذکر است که تغییر احکام مربوط به تخفیف مجازات‌های تعزیری و معافیت از مجازات‌های تعزیری به چشم می‌خورد و شاهد ظهور نهادهای جدید مجازات‌ها همچون تعویق صدور، تعلیق اجرای مجازات‌ها، نظام نیمه آزادی، نظام آزادی مشروط، مجازات‌های جایگزین حبس، مجازات‌ها و اقدامات تأمینی و تربیتی اطفال و نوجوانان هستیم که در مقایسه با قانون قدیم، پیشرفتی بزرگ محسوب می‌شود و خوشبختانه این تغییرات قانونی موضوع پژوهش بنده قرار گرفته است.

۳-۱- اهداف تحقیق

بررسی تغییرات قانونی مجازات در تعزیرات، شناخت نگرش قانون گذار در رابطه با چگونگی تأثیر مجازات در روند بازدارندگی مجرم، بررسی نهادهای جدید مجازات‌های تعزیری در روند مجازات مجرم، چگونگی اعمال مجازات‌های جدید در رویه قضایی.

۴-۱- فرضیه تحقیق

۱- قانون مجازات اسلامی جدید تعزیرات را به هشت درجه تقسیم نموده است.

۱-۵- سولات تحقیق

۱- قانون مجازات اسلامی جدید چه تفاوتی با قانون مجازات قدیم در بخش تعزیرات دارد؟

۲- آیا مجازات‌های تعزیری ایداء بدنی است، یا شامل جریمه و مجازات بازدارنده هم می‌شود؟

۳- مبانی فقهی تعزیرات در قانون مجازات اسلامی جدید چیست؟

۴- مبانی فقهی مجازات جایگزین حبس چیست؟

۱-۶- روش تحقیق

روش اصلی برای اجرای تحقیق استفاده از روش کتابخانه‌ای و بررسی اسناد و منابع مرتبط با موضوع از جمله کتاب‌های منبع حقوق جزا و جرم‌شناسی و منابع فقهی و مقالات و موضوعات منتشر شده می‌باشد.

۱-۷- سوابق تحقیق

با توجه به جدید بودن موضوع پیشنهادی و عدم کارکرد در این زمینه عنوان بنده سابقه‌ای ندارد و تحقیقات انجام شده در این زمینه محدود است.

فصل دوم: مفهوم شناسی

بخش اول: مجازات و اقسام آن

۲-۱-۱- تعریف لغوی و اصطلاحی مجازات

در لغت نامه دهخدا واژه مجازات اینگونه تعریف شده است: مجازات: (ع مص) پاداش دادن و جزا دادن در نیکی و بدی.^۱

در فرهنگ معین نیز آمده است که: (م) [ع - مجازات] ۱- (مص م.) جزا دادن، پاداش دادن؛ ۲- (امص) کیفر.^۲ عقوبت یا کیفر به معنای جزای سیئات و اعمال قبیح انسان می‌باشد.^۳ در قرآن نیز مجازات به همین معنا آمده است.^۴

در اصطلاح حقوقدانان مجازات با تعابیر مختلف به تنبیه و کیفری که بر مرتکب جرم تحمیل میشود، گفته می‌شود.^۵ و یا مشقتی است که مقنن به مجرم تحمیل میکند.^۶ تعریف شده است.

۱ - دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ج ۱۳، ص ۲۲۸۳

۲ - معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، ج ۳، ص ۳۸۶۶

۳ - ابن منظور، محمد بن مکرم، لسان العرب، ج ۱، ص ۶۱۹.

۴ - نک: سوره مبارکه انسان آیه ۱۲ « وجزاهم بما صبروا جنة وحریرا » و سوره مبارکه مائده آیه ۳۸ « والسارق والسارقة فاقطعوا ايديهما جزاء بما كسبا نكالا من الله والله عزيز حكيم »

۵ - علی آبادی، عبدالحسین، حقوق جنایی، ج ۲، ص ۱.

۶ - جعفری لنگرودی، محمد جعفر، ترمینولوژی حقوق، ص ۶۱۵.

عبدالقادر عوده در تعریف مجازات آورده است: «جزایی که برای برای مراعات منافع جامعه در برابر تمرد از احکام، قانون وضع کرده و منظور از آن عبارت است از اصلاح افراد و حفاظت از آن‌ها در برابر شرارت‌ها، رها کردن از جهالت، آزاد نمودن انسان از انجام گناه و در آخر تشویق انسان‌ها به متابعت از قانون». ^۱ اردبیلی چنین می‌نویسد: کیفر را مجازات به تحمیل عمل رنج آور بر شخصی دیگر گفته می‌شود که پیامد عمل آن شخص باشد؛ این واژه بیشتر به تنبیهات و جریمه‌هایی اشاره دارد که مقامات قضایی برای افرادی در نظر می‌گیرند که مقررات مهم جامعه را پایمال کرده‌اند یعنی مرتکب جرم شده‌اند.

از انواع کیفر می‌توان به کیفرهای سالب حیات یعنی اعدام، کیفرهای بدنی مانند تازیانه، کیفرهای سالب آزادی مانند تبعید، کیفرهای محروم کننده از حق مانند انواع محرومیت‌ها و ممنوعیت‌ها، کیفرهای مالی مانند جزای نقدی و مصادره اموال، کیفرهای سالب حیثیت مانند اعلام نام شخص از رسانه‌ها و قصاص یعنی انجام جنایتی که شخص مرتکب بر خود اشاره کرد.^۲

در حقیقت مجازات، واکنشی اجتماعی است در مقابل زیر پا گذاشتن ارزش‌ها و عرف و عاداتی مهم از جامعه که عمدتاً از سوی مافوق (سرپرست خانواده، رئیس قبیله، هیئت حاکمه) از دیر باز با اهداف مختلف (انتقام، سزادهی، پیشگیری و...) بر خاخی تحمیل می‌شده است. از ویژگی‌های مهم این واکنش، همان‌طور که عده‌ای به آن اشاره کرده‌اند، دردآور بودن و رسوا کنندگی آن است.^۳

در ماده ۲ قانون مجازات اسلامی آمده است: «هر فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد جرم محسوب می‌شود». با توجه به مخلوق این ماده و تعریف اصطلاحی مجازات می‌توان چنین نتیجه گرفت که: «مجازات آزاری است که قاضی به علت ارتکاب جرم و به نشانه نفرت جامعه از عمل مجرمانه و مرتکب آن برای شخصی که مقصر است بر طبق قانون تعیین می‌کند. آزار را که صدمه‌ای به حقی از حقوق مجرم وارد می‌شود نباید هدف مجازات تلقی کرد. هدف مجازات اصلاح مجرم، دفاع اجتماعی و اجرای عدالت است. آزار وسیله نیل به این هدف عالی است. مجازات

^۱ - عوده، عبدالقادر، التشریح الجنایی الاسلامی، ج ۱، ص ۶۰۹.

^۲ - اردبیلی، محمدعلی (۱۳۸۳)، حقوق جزای عمومی، جلد ۲، ص ۱۵۱ تا ۱۷۶.

^۳ - افراسیابی، محمد، حقوق جزای عمومی، ج ۲، ص ۱۹۶؛ صانعی، پرویز، حقوق جزای عمومی، ج ۲، ص ۱۸۳.

را قاضی در حدودی که قانون معلوم کرده است تعیین می‌کند مجازات شخصی است و برای همه یکسان است».

۲-۱-۲- نظام دوگانه مجازات اسلامی

مجازات و کیفرهای نظام کیفری اسلامی یا از لحاظ نوع، کیفیت و مقدار مشخص و معین هستند مانند حدود قصاص و دیات یا معین و مشخص نیستند مانند تعزیرات شرعی و حکومتی که به آنها مجازات نامعین می‌گویند. از سوی دیگر بعضی مجازات‌های اسلامی جنبه حق الهی و عمومی دارند و بدلیل سرپیچی از دستورات الهی و نقض اوامر و نواهی دینی شارع بر مجرم انجام می‌دهد. مانند حدود و تعزیرات و برخی جنبه خصوصی و حق الناس دارند و بدلیل صدمه‌ای و مجرم بر بزه دیده وارد می‌کند انجام می‌شود مثل قصاص و دیات.

مجازات معین (حدود و دیات) ممکن است به دلیل نبود شرایط و زمینه‌های اجرایی یا داشتن مانع اعمال نشوند ولی هرگز تغییر نمی‌کنند و مجازات دیگری جایگزین آن‌ها نمی‌شود. اما در مجازات غیرمعین (تعزیرات)، حاکم با توجه به مبانی و اهداف نظام کیفری و شرایط مکان و زمان می‌تواند آنها را تغییر دهد و کم و زیاد کند. مثلاً حبس یا جریمه نقدی را جایگزین حبس کند.

غیرمعین بودن مجازات تعزیری بدین معنی نیست که این مجازات هیچ ملاکی ندارد و قاضی هرطور که بخواهد می‌تواند عمل کند، بلکه نظام کیفری تعزیرات در چارچوب مبانی و اهداف شارع، شرایط خارجی و عقلایی بودن کیفرها، متناسب جرم با مجازات و شخصیت مجرم اعمال می‌شود.

سؤال: دلیل مجازات ثابت و تغییرناپذیر چیست؟

جواب: اسلام به دلیل اهمیتی که برای بعضی مصالح فردی و جامعه اسلامی در نظر گرفته و با توجه به ثابت بودن این مصالح در نظام آفرینش با ارائه راهکارهای قطعی و ثابت و متناسب با جرم و احاطه به همه شیوه‌های ممکن مجازات ثابتی را در نظر گرفته و این امر را به عهده حاکم اسلامی نگذاشته است برخلاف موارد دیگری و حق تأیید مجازات را در چارچوب ضوابط به حاکم اسلامی واگذار کرده است تا با این وسیله پاسخگوی نیازهای معقول و متغیر نظام کیفری و جامعه اسلامی باشد.

۲-۱-۳- اهداف مجازات

۲-۱-۳-۱- بازدارندگی (ترساندن)

مهم‌ترین عاملی که عموم مردم را به رعایت قانون ملزم می‌کند ترس از ضمانت اجرای قانون است در کمتر جامعه‌ای می‌توان پیدا کرد که ارزش هنجارهای قانونی در آن ذاتی و درونی باشد که پیروی از نیاز به ضمانت اجرای خارجی نداشته باشد.

اساساً انسان موجودی است که فشارهای بیرونی می‌توانند او را تحت کنترل قرار دهند. قانون‌گذار با این تصور که ترس از مجازات ممکن است بزهکاران احتمالی را از فکر به جرم منصرف کند با اجرای مجازات امیدوار است درس عبرتی به آنها داده باشد. بازدارندگی مجازات‌ها ممکن است عمومی یا اختصاصی باشد، پیشگیری عمومی زمانی با ترساندن دیگران حاصل می‌شود و اوضاع اجتماعی و فرهنگی تحقق آن را امکان‌پذیر کند.

اعتقاد به اینکه مجازات درباره عموم مردم یکسان است و از خطای هیچ کس چشم‌پوشی نمی‌شود باید در اذهان مردم رسوخ کند تا مجازات بازدارنده باشد. علاوه بر پیشگیری عمومی، با پیشگیری اختصاصی انتظار می‌رود بزهکار با تحمل سختی و رنج مجازات از کرده خود پشیمان شود و از رفتار گذشته خود دست بردارد.^۱

۲-۱-۳-۲- اصلاح و درمان

اصلاح و درمان بزهکار عبارت است از اجرای یک برنامه مداوای روانی - اخلاقی با رعایت شرایط لازم برای تأمین امنیت جامعه به منظور بهبود امکانات سازش‌پذیری اجتماعی او در مورد بزهکار بیمار، چرا که رفتار مجرمانه نوعی ناسازگاری اجتماعی است و بزهکار کسی است که بنا به دلایلی قادر نیست خود را با خواسته‌های جامعه تطبیق دهد، یک برنامه مداوای پزشکی انجام می‌شود. پس نتیجه می‌گیریم که اصلاح و درمان ناظر بر نوع خاصی از نحوه و اجرا و اعمال کیفر است. گاهی برنامه‌های اضافه شده به مجازات، جنبه تربیتی دارد که کلمه‌ی اصلاح بیشتر برای این منظور به کار می‌رود.

^۱ - اردبیلی، محمدعلی، حقوق جزای عمومی، ج سوم، ص ۳۹.